

**Слово на ректора проф. дфн Анастас Герджиков по повод
патронния празник на Софийския университет
„Св. Климент Охридски“
25 ноември 2022 г., Аулата, Ректорат**

Уважаеми членове на Академичния съвет,
Ваши превъзходителства,
Уважаеми колеги, преподаватели, служители,
Скъпи студенти,

На днешния празник много пъти сме говорили за заслугите на светите братя Кирил и Методий и техните ученици, сред които е и патронът на Софийския университет Св. Климент Охридски, за създаването на българската азбука и развитието на славянската книжовност и култура. Всеки път отбелязваме и това, че с делото си всички те са допринесли най-вече за приобщаването на славяните към цивилизования свят, като в този контекст „цивилизован“ не означава просто грамотност, книжовност и култура, а преди всичко приобщаване към една общност, споделяща определени културни и морални ценности. Самата задача за създаване на азбуката е поставена на Константин-Кирил Философ като средство за една такава цивилизационна мисия сред славяните.

През последните години темата за ценностите е все по-актуална и за съжаление все по-спорна. Можем ли да посочим кои са тези традиционни западни, европейски и демократични ценности, за които говорим?

Една от причините за объркването идва от това, че „европейските“ или „западните“ ценности често се прокламират, за да се защити определена идеология или дори определени геополитически съюзи, а противниците на тази идеология и тези

съюзи се чувстват длъжни да оспорват и „европейските“ или „западните“ ценности.

Наскоро попаднах дори на аргумента, че нито една от най-старите пет демокрации – Съединените американски щати, Канада, Нова Зеландия, Швейцария и Обединеното кралство не е държава – членка на Европейския съюз, следователно демократичните ценности не са европейски.

Неотдавна участвах в събиране на няколко университета – наши партньори от цяла Европа, които искаха в един общ документ да се позоват на традиционните европейски ценности. Един от ректорите възрази, че не е ясно кои са европейските ценности и е особено трудно да се говори за „традиционни ценности“, защото актуалните теми – права на малцинствата, плурализъм на гледните точки и т. н. не били традиционни, а едва от последните десетилетия.

И така, кои са европейските ценности? Според чл. 2 на Договора от Лисабон „Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека“.

По-подробно е разгледан въпросът в Хартата на основните права на Европейския Съюз, където са изброени правото на живот, правото на неприкосновеност на личността, правото на свобода и сигурност, свободата на мисълта, съвестта и религията, свободата на събранията и сдруженията, правото на собственост и свободата на стопанска инициатива, свободното движение и пребиваване, равенството пред закона, презумпцията за невиновност, правото на

защита и дори свободата на изкуствата и науките и академичната свобода.

Тези ценности са европейски не защото са записани в официални документи на Европейския съюз, а защото този тип ценностна система е възникнала в Древна Гърция в сблъсък, при това военен сблъсък, с една източна идеология на неограничена авторитарна власт, за която отделният човешки живот няма значение. Идеите за демокрация, за равноправие и за върховенство на закона, за разделение на властите, за управление в полза на управляваните, за свободата и сигурността и преди всичко идеята за хуманността тръгват от Гърция, минават през Рим, обикалят цяла Европа през Средновековието, вдъхновяват Magna charta и документите на Френската и Американската революции, преоткрити са от Хобс, Лок, Русо и Монтескьо и са залегнали във всички съвременни харти и декларации за човешките права. Новите теми, които посочваше ректорът, който споменах, са само разширяване на основната идея за равноправието на хората и за ценността на всеки човешки живот, т. е. на идеята за хуманността.

Това са традиционните европейски ценности. Фактът, че през вековете те са се оказали толкова привлекателни и влиятелни, че са достигнали до няколко континента, дори през океана, не ги прави по-малко европейски, по-скоро можем да кажем, че европейските ценности са се наложили в глобален мащаб.

Интересно е, че този процес на разпространение на идеите на хуманността и демокрацията е започнал и е осъзнат още в древността в самата Гърция. Един гръцки оратор казва, че учениците на Атина са станали учители на останалия свят и че името „елини“ вече не означава даден народ, а определена

душевна нагласа и елини се наричат повече тези, които споделят обща култура, отколкото имащите общ произход.

Идеята за хуманността превръща европейските ценности в общочовешки ценности. Именно затова, преди да започне детайлното изброяване на правата Хартата на основните права на Европейския Съюз тържествено обявява най-важното:

„Като съзнава своето духовно и морално наследство, Съюзът се основава на неделимите и универсални ценности на човешко достойнство, свобода, равенство и солидарност; той почива на принципа на демокрацията и на принципа на правовата държава. Той поставя човека в центъра на своята дейност, като учредява гражданството на Съюза и създава пространство на свобода, сигурност и правосъдие“.

Според много анализатори войната, която бушува недалеч от нас, е сблъсък на традиционните западни, европейски, демократични ценности и на тяхното отрицание – еднолична диктатура, безправие и пренебрежение към човешкия живот.

Не мисля, че има нужда да чакаме края на войната, за да видим кои ценности ще надделеят, защото още в началото войната се превърна в ярко доказателство за победата на „западните“ ценности. От първия момент на всеки етап Русия положи огромни усилия действията ѝ да изглеждат така, сякаш формално отговарят на нормите на международното право.

Използването на термина „специална операция“ вместо „война“ може да не е заблудило никого, но е очевиден опит за съобразяване със „западните“ ценности. Още от античността една война се смята за оправдана, само ако е *bellum iustum*, т. е. ако има правно основание. Путин не можеше да посочи валидно правно

основание и се опита да избегне проблема като наименува войната операция. Обратно, президентът на САЩ я нарича „незаконната война на Путин срещу украинския народ“ именно за да подчертае липсата на основание за руските действия и оттам – тяхната противозаконност.

По същия начин, въпреки че беше ясно, че международната общност няма да приеме имитацията на референдуми в контролираните от Русия територии, те бяха проведени, за да се придаде легитимен образ на руските военни действия. Ако тези области бъдат присъединени, нападението срещу тях дава юридическото основание за война, което дотогава липсва, защото създава привидността, че Русия вече отбранява своя територия.

И така виждаме, че Русия, която би трябвало да е против „западните“ ценности и чиито ръководители говорят с насмешка за тях, всъщност прави всичко възможно, за да избегне впечатлението, че пренебрегва или нарушава тези ценности.

Това съобразяване с ценностите на хуманизма и демокрацията днес ни изглежда естествено, но не е. Когато ахеменидските владетели нахлуват в Гърция, те не чувстват нуждата да се оправдават, нито да легитимират агресията си с благовидни имена и поводи. Тогава завоевателната политика е нормална. Сега такава политика трябва да се оправдава и да се крие зад привидно съблюдаване на ценностите.

Това не се отнася само до актуалната ситуация. За всички тоталитарни режими на 20 век беше характерно същото лицемерие – говореше се за права на човека, организираха се бутафорни избори и т. н. Парадоксалните лозунги на Оруел „Войната е мир. Свободата е робство. Невежеството е сила“ добре са уловили

стремежа на всяка тоталитарна власт да ни убеди, че черното е бяло. „Западните“ ценности са надделели до такава степен, че през последния век никой диктатор не отстоява правото на силния, а всички се стремят да се впишат в общата за демократичния свят хуманна ценностна система, в чийто център са човекът и човешкото.

Наше задължение като преподаватели и изследователи е да отстояваме тези ценности и да допринасяме за разпространяването им. Нека възпитаваме младите хора в тях. Нека като Свети Климент да насочим „човешките души към по-голяма кротост и човещина“!

Честит празник!